

ΚΡΙΤΙΚΗ

Για το βιβλίο Το μαγικό βουνό

Τόμας Μαν (1875-1955)

Ο Τόμας Μαν υπήρξε μια από τις ισχυρότερες μορφές της λογοτεχνίας του πρώτου μισού του 20ου αιώνα, δημοσιεύοντας μεταξύ άλλων τους *Μπούντεμπεροκ* (1901), τον *Τόνιο Κρέγκερ* (1903), τον *Θάνατο στη Βενετία* (1912), το *Μαγικό βουνό* (1924), τον *Ιωσήφ και τ' αδέρφια του* (1933-1943), τη *Λότε στη Βαϊμάρη* (1939) και το *Δόκτωρ Φάουστους* (1947).

Τη χρονιά που πέρασε *Το μαγικό βουνό* συμπλήρωσε εκατό χρόνια ζωής, κυκλοφορώντας στα καθ' ημάς ως συλλεκτική έκδοση του Μεταίχμιου, σε μετάφραση του Θόδωρου Παρασκευόπουλου, με πρόλογο της Τίνας Μανδηλαρά, με συνοδευτικά κείμενα της Α. S. Byatt και του Τόμας Μαν και με ένα χαρακτηριστικό του Μιχάλη Αρφαρά.

Ευρώπη: Πώς ακριβώς να μιλήσει κανείς για το Μαγικό βουνό, από πού ακριβώς να πιαστεί για να ξετυλίξει τον κόσμο του και να μεταδώσει το κλίμα του; Το πανεποπτικό μυθιστόρημα του Τόμας Μαν μοιάζει να είναι τα πάντα. Πρώτον, αποτελεί γέννημα και θρέμμα της εποχής του: τελειώνει όταν ξεσπά ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, δημοσιεύεται κατά τη μεσοπολεμική περίοδο και σπεύδει να χωρέσει στις άφθονες σελίδες του την ιστορική διαμάχη των ιδεών σε μια Ευρώπη η οποία κατανοεί τον εαυτό της ως τέρμα ενός μακραίωνου κόσμου: τέρμα που ξεκινάει το 1914 και θα ολοκληρωθεί με την έλευση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σφίξιμο για το συντελεσμένο παρελθόν, άγχος για το επικείμενο μέλλον και ισχυρό προαίσθημα για τη συντριβή των πάντων.

Ορθός λόγος και μυστικισμός: Τι άλλο είναι το Μαγικό βουνό; Μα, μυθιστόρημα μαθητείας για τον νεαρό πρωταγωνιστή του, τον Χανς Κάστορπ, τον οποίο διεκδικούν προς διαπαιδαγώγηση, σαν άλλο Φάουστ (διόλου τυχαίο για τον Τόμας Μαν), δύο θεμελιώδη φιλοσοφικά, πολιτικά και ιδεολογικά ρεύματα, εκπεφρασμένα στο πρόσωπο δύο αντίστοιχων ηρώων: ο διαφωτισμός του Σετεμπρίνι, που λατρεύει τον ορθό λόγο, την επιστήμη και την πίστη στην αυτοδυναμία του ατόμου πλην συνθλίβεται από την αγωνία και την πραγματικότητα του θανάτου, και ο μυστικισμός του Νάφτα, που κλίνει το γόνυ στο σέβας του Θεού και στην ηθική της κοινότητας πλην καταλήγει υποχείριο μιας μοίρας ανάλογης με τη μηδενιστική μοίρα των ηρώων του Ντοστογιέφσκι. Έτσι άραγε καταλήγουν η Ευρώπη και οι ιδέες της;

Η πάλη: *Το μαγικό βουνό* είναι επίσης ένα μυθιστόρημα για τον χρόνο, για το σώμα, για την αρρώστια και για τον θάνατο. Το χιόνι που κατακλύζει το σύμπαν, οι όγκοι του χιονιού γύρω από το σανατόριο του Νταβός, το Μπέργκχοφ, στο οποίο θα απομονωθεί επί επταετία ο Χανς Κάστορπ, είναι η πυκνά σκεπασμένη οδός για την πάλη των φθισικών ενστίκτων με την αρρώστια και με τον θάνατο, σε σωματικό και σε ψυχικό επίπεδο, σε τροχιά άπωσης και έλξης και σε έναν τουλάχιστον διπλό χρόνο: εγκόσμιο, φθαρτό και συνεχώς μεταβαλλόμενο από τη μια μεριά· υπερκείμενο, ακινητοποιημένο και μεταφυσικό από την άλλη.

Σαν σήμερα: *Το μαγικό βουνό* συγκεράζει, σε μια άλλη γραμμή και οπτική, ριζικά αντίθετους πόλους: τον ρεαλισμό και την πολυδιάσπαση του υποκειμένου, αν υπολογίσουμε τον τρόπο της γραφής και της αφηγηματικής του άρθρωσης, την έφεση προς το σεξουαλικά έτερο και προς το σεξουαλικά ταυτόσημο, αν λογαριάσουμε τις δύο ερωτικές περιόδους του Χανς Κάστορπ και αντίστοιχα μοτίβα σε άλλα έργα του Τόμας Μαν, τη λαχτάρα και το υψηλό φρόνημα της ζωής και το πεισιθάνατο πνεύμα, αν σκεφτούμε το πώς αντιμετωπίζουν τον εαυτό τους και τους άλλους οι ένοικοι του ελβετικού σανατορίου, την τόλμη των τεχνολογικών κατακτήσεων και την έξαρση των τεχνών, αν λάβουμε υπόψη όσα απασχολούν τον καθημερινό βίο του Μπέργκχοφ.

Οι κατάλογοι, όμως, είναι ατέλειωτοι για τα έργα-ορόσημα. Ας αφήσουμε τα υπόλοιπα στην κρίση και στο γούστο του καθενός κι ας κλείσουμε με μια μονολεκτική αναφορά στη μνημειώδη μετάφραση του Παρασκευόπουλου.

Ο Τόμας Μαν εναντίον του Χίτλερ: Τιμημένος με το Νόμπελ το 1929, ο Τόμας Μαν εκδηλώνει το 1933 την αντίθεσή του στο ναζιστικό καθεστώς και καταφεύγει πρώτα στη Γαλλία κι ύστερα στην Ελβετία, για να εγκατασταθεί μια πενταετία αργότερα στις ΗΠΑ.

Το 1939 γράφει το δοκίμιο *Αυτός ο πόλεμος* για να δημοσιευτεί στην εφημερίδα της Νέας Υόρκης *Herald Tribune*. Ο συγγραφέας είναι τότε 64 ετών και έχει απαλλαγεί όχι μόνο από τις εθνικιστικές ιδέες της νιότης του, αλλά και από τον κατοπινό του συντηρητισμό, που βλέπει κάπως υπεροπτικά τις κοινωνικές ιδέες οι οποίες κυκλοφορούν στη Γαλλία, απειλώντας να πνίξουν, όπως φοβάται ο ίδιος, με τον ιδεολογικό τους φόρτο, την ελευθερία της τέχνης. Όταν καταπιάνεται με το να γράψει το *Αυτός ο πόλεμος*, μετάφραση Μαργαρίτας Ζαχαριάδου, εκδόσεις Πόλις, 2017, η επέλαση του ναζισμού στην Ευρώπη βρίσκεται προ των πυλών, ενώ ο Χίτλερ έχει προλάβει να καταγοητεύσει ένα συντριπτικά μεγάλο κομμάτι του γερμανικού λαού, που αναζητεί στα απατηλά του λόγια την παρηγοριά για τις αλλεπάλληλες στρατιωτικές ήττες οι οποίες έχουν προηγηθεί.

Ο Χίτλερ και όλα τα μέλη της ηγετικής ομάδας των Ναζί μπαίνουν απροκάλυπτα στο στόχαστρο του Τόμας Μαν, εκείνο όμως που τον φέρνει στα όρια της απόγνωσης, ανεβάζοντας κατακόρυφα τον δείκτη της απαισιοδοξίας του, είναι η κατάσταση των Γερμανών, οι οποίοι δεν μπορούν να συνειδητοποιήσουν πως η επιθετικότητα της χώρας τους, απέναντι τόσο στους Πολωνούς και τους Τσέχους όσο και στους Γάλλους και (πάνω απ' όλα) τους Βρετανούς, θα έχει οικτρές συνέπειες στην καθημερινή τους ζωή. Ένας μυθιστοριογράφος με τις ικανότητες και τον τρόπο σκέψης του Τόμας Μαν είναι σε θέση να προβλέψει στις παραμονές του ξεσπάσματος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου την τεράστια καταστροφή της Γερμανίας, που θα έλθει μόλις έξι χρόνια αργότερα: γι' αυτήν αγωνίζεται να προειδοποιήσει τους συμπατριώτες του, γράφοντας από την άλλη όχθη του Ατλαντικού, γι' αυτήν προσπαθεί να μιλήσει σε όποιον έχει ακόμη αυτιά για να τον ακούσει. Στην πραγματικότητα, βεβαίως, ο Τόμας Μαν δεν έχει την παραμικρή ψευδαίσθηση (βλ. σχετικά και τις παρατηρήσεις του Κωνσταντίνου Παπαγεωργίου στο επίμετρο της ελληνικής έκδοσης).

Και ξέροντας ότι το τέλος του ναζισμού είναι αναπότρεπτο, προσπαθεί τουλάχιστον να φανταστεί τη Γερμανία μετά τον πόλεμο, όταν όλες οι μεγάλες της βεβαιότητες θα έχουν χάσει τα φτερά τους και η ίδια θα κληθεί να συμμετάσχει σε μια Ευρώπη μακριά από τις φονικές διαιρέσεις της λατρείας του έθνους και της πίστης στην πολιτική της ισχύος ή στην ανωτερότητα της άριας φυλής.

Βαγγέλης Χατζηβασιλείου, KReport, 28/2/2025